

Jorma Kalela

Historia ja demokratia

Demokratian kehitystä on ohjannut läntisissä teollisuusmaissa kaksi periaatetta: mielivaltaisen vallankäytön estäminen ja yhtäläisten vaikutusmahdollisuuksien turvaaminen kaikille kansalaisille. Jorma Kalela arvioi Suomen poliittista järjestelmää ja osoittaa, että näiden vaatimusten täyttäminen ei riitä 21. vuosisadalla julkisen vallan demokraattisuuden varmistamiseen. Historiantutkijoiden uusi tapa ajatella menneen merkityksiä puolestaan avaa hedelmällisen näkökulman kansanvallan käsitteen päivittämiseen. Kalelan lähtökohtana on Ville Laamasen Olavi Paavolaista käsittelevä poliittisen historian väitöskirja *Suuri levottomuus, joka tarkastettiin Turun yliopistossa 1.2.2014*.

Ville Laamasen karonkassa pidetyt puheet havainnollistavat historian luonnetta. Kukin puhuja otti esiin ne asiat, jotka hänen mielestään oli syytä nostaa esiin liittyivät ne sitten väittelijään, hänen tutkimukseensa, ajankohtaiseen tilanteeseen tai johonkin muuhun seikkaan. Mitään yhtä, vielä vähemmän ”oikeata” näkökulmaa ei ollut, vaan kukin puhuja valitsi teemansa itse.

Menneen arvioiminen eli historioiden rakentaminen on ihmiselle yhtä välttämätöntä kuin vaikkapa syöminen tai hengittäminen, kuten yh-

dysvaltalainen historiantutkija David Thelen korostaa.¹ Tämä ihmisen perustava ominaisuus on siis eri asia kuin tieteenala tai koulujen oppiaine. Jos historiaa tarkastellaan totuttua avarammin, yhtäällä on lukemattomia historioita ja toisaalla historia tiedon lajina.

Valtaosa ihmisten rakentamista historioista on satunnaisia viittauksia menneeseen, mutta niiden lisäksi he tuottavat huolellisemmin mietittyjä esityksiä. Sellaisia ovat vaikkapa viime vuosina yleistyneet painetut valokuvakirjat tai videot perheen viimeisestä lomamatkasta. Yleisötkin ovat monenkokoisia koostuvat ne sitten naapureista tai poliitikon muistelmista kiinnostuneista kansalaisista.

Kaikilla historioilla on silti yksi yhteinen piire: niitä rakennetaan sen vuoksi, että kohteeksi valittuja menneitä asioita tai tapahtumia pidetään jostain näkökulmasta nykyhetken kannalta merkittävänä. Esimerkistä käy Ville Laamasen väitöskirja, jossa hän käsittelee teoksen alaotsikossa mainittuja ”Olavi Paavolaisen kulttuurista katsetta ja matkoja 1936–1939”.

1. A Participatory Historical Culture. Teoksessa Roy Rosenzweig & David Thelen (toim.) *The Presence of the Past. Popular Uses of History in American Life*. Columbia University Press 1998, 190.

Länsimaisen vallankäytön nykyinen luonne

Olavi Paavolaista kiinnostivat 1930-luvun jälkipuoliskolla Mussolinin, Stalinin ja Hitlerin visioimat ”uudet maailmat” ja ”uudet ihmiset”. Hän pyrki tavoittamaan Italian, Neuvostoliiton ja Saksan tuonaikaista poliittista kulttuuria hallinneet piirteet. Kun vastasin Ville Laamaselle hänen karonkassaan, perustelin näkemystä, jonka mukaan länsimaiden nykyisiä vallankäytön järjestelmiä kannattaisi lähestyä Olavi Paavolaisen tavoin.

Ehdotukseni lähtökohtana on englantilaisen historiantutkijan ja BBC:lle radio-ohjelmia tuottaneen Eliane Glaserin *Guardianissa* 17.5.2013 julkaisema kirjoitus. Siinä hän vertasi länsimaita ja Pohjois-Koreaa kiinnittämällä huomion tapaan, jolla kansalaisten mielipiteitä ohjataan. Kuinka suuri on lopulta näiden kahden erilaisen poliittisen kulttuurin välinen ero?

Pohjois-Koreaa hallitsevan yhtenäisyyden näkyvä ilmentymä on peittelemätön poliittinen propaganda, jolla pyritään estämään vallankäytön järjestelmää kyseenalaistavan opposition syntyminen sekä oikeutetaan ja peitetään avoin sorto ja mielipiteiden manipulointi. Glaser kysyi, päästääkö länsimaissa samankaltaiseen lopputulokseen hienovaraisemmin keinoin.

Kirjoituksensa otsikolla ”We are just more subtle about our propaganda” Glaser viittasi nykyiseen länsimaiseen tapaan muokata kansalaisten mielipiteitä. Siinä on hävitetty tutkimustulosten, tiedonvälityksen, propagandan ja kulutuksen ohjaamisen väliset erot. Julkisuus välittää muun muassa poliittisesta järjestelmästä kuvan, jonka mukaan kansalaiset tekevät kuluttajina (vaikkapa asiakasomistajina) suuntaa-antavat päätökset.

Vuonna 2012 julkaisemassaan teoksessa *Get Real: How to Tell it Like it is in a World of Illusions*² Glaser analysoi harhakuvitelmiä tuottamiselle perustuvaa vallankäyttöä. Kirjan luettuaan on vaikea olla rinnastamatta nykyisiä länsimaita Olavi Paavolaisen kohteena olleisiin kulttuurei-

hin: hän luonnehti näitä maita hallinneita ajatusmaailmoja uskonnoiksi.

Suomalaisen politiikan muutos

Suomenkin poliittisen kulttuurin erittely oikeuttaa vallankäytön järjestelmän perustelujen rinnastamisen uskontoon.³ Demokratiaan suhtaudutaan samalla tavoin kuin uskontoon: kirkkoon kuulutaan ja sen seremonioihin osallistutaan, mutta papin välittämää sanomaa ei sen kumminkin pohdita. Julkisen vallan käyttämisen muotoja sen paremmin kuin järjestelmän sisältöä ei kyseenalaisteta.

Kuvaavaa on, että kansanvalta demokratian synonyyminä on lähes kadonnut suomalaisen politiikan sanavarastosta. Pohjoismaainen kansanvalta ja sen juuret olivat muutama vuosikymmen sitten kansallinen ylpeydenaihe. Tänäpäin hankala puhua uskottavasti kansalaisten suhteesta valtioon tavalla, joka korostaisi kansanvallankäytölle antamaa hyväksyntää.

Muullakin lännessä on unohdettu ne kaksi periaatetta, joiden toteuttamiseksi demokratia aikanaan syntyi. Ensimmäinen oli mielivaltaisen vallankäytön estäminen ja toinen yhtäläisten vaikutusmahdollisuuksien varmistaminen kaikille kansalaisille. Tänäpäin on syytä tarkastella teollisuusmaissa yleisesti hyväksytyä yhteiskuntapolitiikkaa ja siihen vaikuttamista ”alhaalta päin”, kansalaisten näkökulmasta.

Kansalaisilla on nykypolitiikassa itse asiassa samankaltainen asema kuin arvostelutuomareilla taitoluistel- tai uimahyppykilpailuissa. He

2. Eliane Glaser, *Get Real. How to Tell it Like it is in a World of Illusions*. Forth Estate 2012.

3. Tästä perusteellisemmin ks. Jorma Kalela, *Politiikan kieltämisen politiikka*. Teoksessa Heikki Taimio (toim.) *Kurssin muutos. Kestävään kasvuun ja hyvinvointiin*, Työväen Sivistysliitto 2009. Tuorein analyysini on Jorma Kalela, *Der Zustand der Demokratie im heutigen Finnland*. Teoksessa M. Menger & Burkhard E. Poser (toim.) *Finnland im Blick. Historische und zeitgeschichtliche Studien. Festschrift für Dörte Putensen*. Deutsch-Finnische Gesellschaft 2014, 331–357.

arvioivat vaaleissa sitä tyyliä, jolla kilpailijat toteuttavat suorituksille ennalta annetut vaatimukset. He ottavat toisin sanoen annettuina sekä ne sisällöt, joiden puitteissa puolueet yrittävät profiloitua että pisteytysjärjestelmän eli äänestämisen. Mahdollisuudet vaikuttaa kilpailijoiden valintaan ovat varsin vähäiset.

Läntisten teollisuusmaiden politiikan perusasetelma tulee selkeästi näkyviin Suomen kaltaisessa pienessä, viennistä riippuvaisessa maassa. Hallitusten keskeisin tehtävä on sovittaa maan talous globaaliin ympäristöönsä tavalla, joka varmistaa kotimaan tuotannollisen toiminnan vakaan kasvun. Poliittikkaa toteutetaan tässä viitekehyksessä ja sen ovat kaikki puolueet hyväksyneet kansalaisten hyvinvoinnin perusedellytykseksi.

Puolueiden konsensus on, että globalisaation oloissa ei ole vaihtoehtoa: talouden kansainvälisen kilpailukyvyyn varmistaminen on asetettava julkisen vallan käyttämistä ohjaavaksi tavoitteeksi. Ilmiön kääntöpuolesta eli politiikan alistamisesta taloudelle ovat suomalaiset poliitikot yhtä hiljaa kuin kollegansa muissa länsimaissa. Sen sijaan tutkijoille kyse on keskeisestä politiikkaa nykyisin määrittävästä piirteestä.

Kun puolueet kilpailevat paremmuudesta maan kansainvälisen kilpailukyvyyn varmistamisessa, niiden suhde äänestäjiin on muuttunut: kansalaisten asioiden ajaminen on jäänyt takalalle. Puolueet eivät enää ole niinkään äänestäjien edustajia suhteessa valtioon, vaan niiden päätehtäväksi on noussut hyväksynnän hankkiminen näiltä valtiovalan toimenpiteille.

Puolueet ovat tavallaan kutistaneet politiikan hallinnoksi, kun ne ottavat julkisen vallan käytön lähtökohdat ja tavoitteet annettuina. Puolueet vastaavat demokratian seremonioista samalla tavoin kuin papit ristiäisistä tai hautajaisista. Ne rakentavat vaaliasetelmat sekä hoitavat eduskunnan, hallituksen ja presidentin väliset suhteet. Suurelle osalle äänestäjiä puolueet myös rinnastuvat pappeihin: niiden välillä ei juurikaan ole asiakysymyksiä koskevia eroja.

Politiikan perusluonne on peitetty korostamalla globalisaation vaatimaa konsensusta. Yhteiskunnan eri ryhmien välisiin etu- ja arvovastakohtiin perustuvaa päätöksentekoa vähintäänkin vierastetaan, ellei peräti pidetä epäsuotavana. Mitä politiikka itse asiassa on? Se on 2000-luvun Suomessa vastausta kaipaava kysymys ja sen lisäksi läheisesti sidoksissa toiseen esittämättä jätettyyn kysymykseen: mitä demokratialla tarkoitetaan tänään.

Suomalaisen demokratian tila

Nykydemokratian perustava ongelma on, että niin monet kansalaiset pitävät heille osoitettuja poliittisen osallistumisen muotoja hyödyttöminä. Eihän maan hallituksellakaan juuri ole mahdollisuuksia vaikuttaa maailmalla Suomen kehitystä sääteleviin ratkaisuihin. Ja siltä osin kuin asioista voidaan päättää kotimaassa, puolueet tarjoavat kansalaisten kannalta samanlaista politiikkaa.

Päätöksenteon läpinäkyvyyden vähätteleminen osoittaa, että poliitikot eivät näe tarvetta demokratian perinteisen sisällön päivittämiseen. Suuri osa valmistelusta on siirretty tuottavuuden lisäämisen nimissä virkamiehiltä yksityisille konsulteille, joiden työnantajana olevia yrityksiä ei koske avoimuuden vaatimus. Ongelmana ei ole myöskään pidetty sitä, että kansalaisten vaikutusmahdollisuudet ovat kaventuneet tämän ”konsulttidemokratiaksi” kutsutun ilmiön myötä.⁴

Globalisoituneelle maailmalle ominainen keskinäisriippuvuuksien lisääntyminen sekä valtion ja talouden tiivis kietoutuminen yhteen ovat kieltämättä muuttaneet politiikan luonteen. Siitä on tullut kasvaneiden tiedollisten valmiuksien vuoksi ammattilaisten kokopäivätyötä, mutta samalla politiikka on etäänäntynyt kansalaisista. Tämä on demokratiaongelma, jonka puolueet ovat kiertäneet.

4. Tästä enemmän ks. Hanna Kuusela & Matti Ylönen, *Konsulttidemokratia*. Gaudeamus 2012.

Suomalaiseenkin nykydemokratiaan pätee vertauskuva kahdesta maailmasta. Toista hallitsee valtiollisen politiikan päiväjärjestys valtiontalouden kehyspäättöksineen ja siitä vastaavat taloutta koskevaan asiantuntemukseen nojaavat puolueet. Toisessa maailmassa sijaitsevat ne tilanteet, jotka määrittävät kansalaisten mielestä heidän elämäänsä. Näiden maailmojen välinen yhteys on ohuen ohut, mutta sitä eivät puolueet myönnä.

Poliitikot valittivat 1970- ja 1980-luvulla kansalaisten poliittista passiivisuutta ja jopa poliitikkavastaisuutta, kunnes ne vähitellen myönsivät, ettei kansalaisia ollut kuunneltu riittävästi. Itsekritiikki tiivistyi ajatukseen, että aitoa tukea ja hyväksyntää ei ollut osattu varmistaa. Kansalaisten ja poliitikkojen välisen etäisyyden kasvamisesta saattoi silti jo vuonna 1990 esittää toisenlaisenkin tulkinnan. ”Perinteisen politiikan sisältöjä ja sen olemassa olevia muotoja pidetään aikansa eläineinä.”⁵

Kansalaiset ovat sittemmin tehneet omilla toimillaan selväksi, että heidän poliittinen aktiivisuutensa suuntautuu muualle kuin puolueisiin. Puolueiden vastauksena on ollut pyrkimys integroida puolue toiminta ja muut poliittiset toimintamuodot sekä kehittää niitä. Tämä tavoite yhdistää maan silloisen hallituksen vuonna 2007 hyväksymää *Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmaa* ja sen seuraajan eduskunnalle keväällä 2014 antamaa *Demokratiapoliittista selontekoa*.

Kumpikin ohjelma ottaa demokratialle perinteisesti esitetyn sisällön annettuna eli jättää vaille huomiota sen, että Suomesta on tullut kahden politiikan maa. Yhtäällä ovat ”kaikilla elämäalueilla” toimivat yhdistykset ja järjestöt, joita ilman ”Suomi pysähtyisi”. Toisaalla on sitten tästä ”kukoistavasta kansalaisyhteiskunnasta” erillinen, puolueiden politiikan maailma. Vallankäyttö ei kylläkään ole tällaisessa tilanteessa demokraattista, mutta yhteiskuntarauha ei silti ole uhattuna niin kauan kun kumpikin politiikka antaa toisen toimia sen omilla säännöillä.⁶

Selvää on joka tapauksessa, että vapaat vaalit ja parlamentille vastuunalainen hallitus eivät enää riitä toimivan demokratian kriteereiksi tämän vuosisadan läntisissä teollisuusmaissa. Kansalaisilla on oltava todelliset mahdollisuudet käyttää julkista valtaa hyvän elämän varmistamiseen sellaisena kuin he itse sen määrittävät. Heidän on koettava ja nähtävä, että oma toiminta tuottaa myönteisiä tuloksia, kun mittapuuna ovat heidän tilanteensa ja heidän arvonsa. Tähän pyrittäessä kannattaa kysyä, miksi historiaa oikeastaan rakennetaan.

Monet tarinat

Historioiden rakentamisen lähtökohtana on intuitio, jonka mukaan menneen tarkastelu on hyödyllistä: jo toteutuneet asiat ja sattuneet tapahtumat ovat jostain näkökulmasta merkityksellisiä tässä päivässä. Tuon näkökulman päättää historian rakentaja ja hänen valintansa liittyy niihin asioihin, jotka ovat hänen kannaltaan ajankohtaisia. Yksi etsii ideoita ja toinen hakee asioihin historiallista perspektiiviä.

Ihmisiä kiinnostavat erilaiset asiat. Monille on tärkeätä saada tietoa vanhempiansa ja isovanhempiansa vaiheista ja olosuhteista, hahmottaa oman suvun historiaa. Toisia viehättävät entisajan ateriat ja tuloksena on ollut muun muassa ruokareseptikirjoja. Kolmansien mielenkiinnon kohteena on veturien kehitys, mikä on tuottanut museorautateitä eri puolille maailmaa.

Menneeseen paneudutaan myös eri syistä. Siihen voi syventyä pelkästään oman ajattelun kehittämiseksi, mutta useimmat haluavat myös osoittaa oman kiinnostuksensa kohteen merki-

5. Jorma Kalela, Kansalaiset, poliittinen järjestelmä ja yhteiskuntamoraali. *Tiedepoliittika* 13:2 (1990). Ks myös Jorma Kalela, Perinteisen politiikan loppu. Teoksessa Ville Pernaa & Mari K. Niemi (toim.) *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*. Edita 2005.

6. Lainaukset Kansalaisfoorumin pääsihteeri Aaro Harjun kirjoituksesta *Helsingin Sanomien* Mieli-pide-osastossa 29.4.2014.

tyksen muille. Esitystavatkin vaihtelevat valokuvakirjoista ja lehtikirjoituksista näytelmiin ja tutkimuksiin. ”Oikealle” tavalle esittää mennyttä on yhtä vähän perusteita kuin kiinnostuksen kohteiden asettamiselle paremmuusjärjestykseen.

Historioiden rakentamisen mieli estää kuitenkin vapaasti muotoillun sisällön. Menneiden asioiden ja tapausten esittämisen tarkoite on osoittaa, että nykyisistä poikkeavissa olosuhteissa tapahtunut toiminta ja siihen liittyvät asiat ovat nykyhetken kannalta merkittäviä. Tämä edellyttää, että selvitetään tarkastelun kohteena olevien ihmisten tapa ymmärtää oma todellisuutensa, heidän ajattelutapansa ja heidän käytävissään ollut tieto.

Monet historioiden rakentajat pettävät itseään arvioimalla menneitä toimijoita omien, vaikkapa moraalisten tai poliittisten mittapuidensa mukaisesti. Historian idea on päinvastainen: suhteellistaa ja kyseenalaistaa rakentajansa omaa maailmaa. Ajatuksena on erottaa toisistaan johonkin tiettyyn tilanteeseen sidotut ilmiöt ja asiat niistä, jotka ovat merkittäviä olosuhteiden poikkeavuudesta huolimatta. Tämä edellyttää menneiden ja nykyisten tilanteiden välisten eroavuuksien tunnistamista ja tunnistamista.

Alan ammattilaisten eli historiantutkijoiden tehtävänä on pyrkiä varmistamaan, ettei menneille toimijoille tehdä vääryyttä, että heidän toimintansa esitetään heidän ”omilla ehdoillaan”, kuten ammattikuntamme on asian ilmaissut. Tämän erotuomaritoiminnan ulkopuolelle jäävät kuitenkin ne lähtökohdat, joiden mukaisesti historiat on rakennettu. On historian tuottajan asia päättää, mitkä asiat ja tapahtumat tulevat tarkastelun kohteiksi ja mistä näkökulmasta.

Kaikki historiat ovat ainutkertaisia, koska niiden rakentajien yhteiskunnallinen asema ja heille tärkeät asiat poikkeavat toisistaan. Esitykset ovat kuitenkin osittain päällekkäisiä ja siksi niiden yhtymäkohdat ovat jatkuvan väittelyn kohteita. Debatin keskiössä on erilaisten näkökul-

mien hedelmällisyys nykyisyyden kannalta ja siksi kyse on historian politiikasta.⁷ Juuri historian politiikka tekee *monet historiat* tärkeäksi demokratialle.

Historiantutkijoiden uusi ajattelutapa

Monet historiat muistuttaa ilmaisuna siitä, että historiantutkijat omaksuivat 1900-luvun viimeisellä kolmanneksella aiempaa avaramman näkemys historianiasta. Yksi tämän paradigmaattisen muutoksen monista ulottuvuuksista, ehkäpä niistä keskeisin, oli muidenkin kuin alan ammattilaisten rakentamien menneen esitysten tunnustaminen historioiksi.⁸ Sen seurauksena on ollut tärkeän erottelun nouseminen esiin: yhtäällä ovat mennyttä koskevat konkreettiset esitykset ja toisaalla historia tiedon lajina.

Ennen paradigmaattista muutosta me ammattilaiset ajattelimme historiaa itse asiassa vain tiedon lajina, jonka kohteena oli todellisuuden yksi perusulottuvuus. Historia oli yksikössä. Sanan monikkomuodolla tarkoitimme tutkimusalueita ja traditioita tai oppiaineita (esimerkiksi poliittista historiaa). Muiden kuin tieteen tekijöiden laatimien esitysten sisällyttäminen historian alaan avarsi mennyttä koskevaa keskustelua. Sen piirin laajentumista kuvaavat hyvin muistamiseen useilla eri tieteenaloilla liittyvät moninaiset tutkimussuunnat.

Monet historiat havainnollistavat historiaa jokaiselle kulttuurille ominaisena piirteenä, mikä auttaa täsmentämään historia-ammattilaisten yhteiskunnallisen aseman eri puolia. Edellä jo mainittu toiminta erotuomarina on niistä ilmeisin, kun taas muiden tehtävien määrittäminen on huomattavasti hankalampaa. Ei ole ollut helppo luopua sellaisista ajattelutavoista, joiden perustana on ollut ajatus ammattikunnan tuot-

7. Historian politiikka on neljännen luvun teemana kirjassani *Making History*. Jorma Kalela, *Making History. The Historian and Uses of the Past*. Palgrave Macmillan 2012.

8. Paradigmaattinen muutos on *Making History* -kirjani ensimmäisen luvun teema.

tamista esityksistä ”oikeina” historioina ja historian esittämisen mittapuuna.

Omalta osaltani opin varsin vaivattomasti jo 1980-luvun alussa ottamaan vakavasti tavallisten ihmisten rakentamat tarinat, mihin palaan jäljempänä. Tästä huolimatta en erottanut toisistaan *monia historioita* ja historiaa tiedon lajina. Ajatteluni muuttumisen seuraava vaihe alkoi 1980- ja 1990-lukujen taitteesta ja kolmannen, tähän kirjoitukseen päättyneen jakson on täytyntä alkaa viime vuosikymmenen jälkipuoliskolla.

Oxfordissa syksyllä 1991 pitämässäni esitelmässä sanouduin kahteen seikkaan viittaamalla irti siitä ajatusmallista, jossa yksikössä olevalla historialla on ”kulkunsa”.⁹ Toinen perusteluni oli teoreettinen: tutkimuskäytäntö ei edellyttänyt historiaa koskevia metafysisiä oletuksia. Kestämätön oli ennen muuta ajatus historian omasta liikkeestä. Tämän kirjoituksen kannalta merkittävämpi perustelu oli kuitenkin työväenliikkeessä toimimisen tuottama kokemus.

Molempien silloisten työväenpuolueiden politiikkaa kuvasi ajatus siitä, että ”historia on meidän puolellamme”, vaikka ne antoivatkin asialle eri sisällön. Omia historioitaan rakentaneiden työläisten näkökulmasta tämä ajattelutapa oli valmiiden tulkintojen tyrkyttämistä, poliittista kasvatusta ja holhoamista. Jouduin myöntämään, että historia oli tiedon lajin ohella myös vallankäytön väline.

Seuraava askel eteenpäin oli oivallus siitä, että tutkimustyöhön sisältyvän vallankäytön vaaran tunnistaminen on tärkeätä myös historian tutkijalle. *Making History* -kirjani oli tuottanut näkemyksen siitä, että historian tutkijan velvollisuutena on tukea akateemisen maailman ulkopuolella tapahtuvaa historioiden rakentamista. Tämän konsultoinnin vaatimasta varovaisuudesta minua muistutti englantilainen kollega Ian Gwinn.¹⁰

Gwinn korosti, että ammattilainen tulee helposti alistaneeksi menneen merkittävyyttä koskevat ihmisten ajatukset ja oivallukset akateemisen tutkimuksen pelisäännöille. Historioiden ra-

kentamisen mieli on kyllä siinä, että tarkastelun kohteena olevia ihmisiä lähestytään heidän ”omilla ehdollaan”, mutta tämä ei edellytä samojen vaatimusten täyttämistä, mitä vaaditaan ammattitutkijalta. Päinvastoin: Väinö Linnan Pohjantähti-trilogia on vakuuttava todiste siitä, että myös kaunokirjallinen teos voi välittää menneen merkittävyyden nykyisyydessä.

Toisaalta Väinö Linnaan johtanut ajatuskulku nosti uudella tavalla esiin kysymyksen historian tutkijan yhteiskunnallisen tehtävän rajoista. *Monien historioiden* ja tiedon lajin erottelun tarpeellisuuden ja hyödyllisyyden oivalsin kyllä vasta tätä kirjoitusta laatiessani, mutta samalla jouduin kysymään, miten pitkälle on mentävä *monien historioiden* erittelyssä. Miten tulisi ajatella menneeseen liittyvää runoa tai musiikkiesitystä?

Historia ja vallankäyttö

Juuri historian ja vallankäytön suhteesta puhui Ville Laamasen karonkassa, jossa monien muiden tavoin erittelin Turun poliittisen historian oppiaineen historiaa. Totesin, että oppiaineen 40-vuotishistoriikista oli jäänyt pois merkittävä vaihe, joka liittyi tämän päivän termeillä ilmaistuna itsenäiseen, puolueiden holhouksesta vapaaseen kansalaistoimintaan. Esittelyn olisi pitänyt tapahtua minun kirjaseen laatimassani artikkelissa.¹¹

9. Kalela 2012, 63–64. Oxfordissa 25. History Workshop -konferenssissa pitämäni, julkaisemattoman esitelmän otsikkona oli History-writing, power and the end of the traditional left.

10. Historiantutkijasta konsulttina ks. Jorma Kalela, History-Making. The Historian as a Consultant. *Public History Review* 20 (2013). Gwinnin varoitus sisältyi hänen s-posti-viestiinsä allekirjoittaneelle 9.12.2012; ks. myös hänen kommenttinsa kirjoitukseeni What is History For? *History Workshop Online*, 9 November 2011. Tässä ks. myös Kalle Pihlainen, Narrative truth. *Metatheoria. Revista de filosofía e historia de la ciencia*. 3:2.

11. Auli Kultanen-Leino, Vesa Saarikoski, Timo Soikkanen & Marja-Liisa Torvikoski (toim.) *Lähihistoria tehtävänä, 40 vuotta poliittisen historian tutkimusta, opetusta ja hallintoa Turun yliopistossa*. Poliittisen historian raportteja 7 2005.

Tuon vuonna 2005 valmistuneen kirjoituksen näkökulmana oli markkinalogiikan nousu yliopistolaitoksen kehittämisen käytevoimaksi. Samalla artikkeli oli myös katsaus kaksitoista vuotta kestäneeseen professorikauteeni, joka oli alkanut vuonna 1992. Esitellyksi tulivat niin laitoksen hallinnon muutos, perustutkinto- ja tutkijakoulutuksen uudet suuntaviivat kuin toiminnan laajeneminen muun muassa Itä-Aasian ja eduskuntatutkimuksen alueille.

Historiikista pois jäänyt hanke toteutettiin yhdessä yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen kanssa. Sen taustalla oli kokemukseni ammattiyhdistysliikkeessä toteutetusta projektista, jota olin johtanut vuosina 1979–1986 Paperiliiton päätoimisena historiankirjoittajana. Ajatuksena oli ollut antaa historiaa kirjoitettaessa ääni myös liiton jäsenille ja hanke onnistui siinä mielessä hyvin, että lopulta kolmatta sataa paperityöläistä paneutui menneeseen tutkivissa opintokerhoissa.

Projektin keskeinen johtopäätös koski muiden kuin alan ammattilaisten suhdetta historiaan. Tutkivat kerhot tuottivat kyllä tietoa niiden kahden teoksen tueksi, jotka laadin liiton historiasta, mutta ne päättivät itse, mitä tutkivat ja mistä näkökulmasta.¹² Kerhojen työtä ohjasi toisin sanoen uusi tapa ajatella historiaa: mikä (tässä tapauksessa) oli paperityöläisten omassa näkemyksessä heidän omaa historiaansa.¹³

Turussa puoli vuosikymmentä myöhemmin aloitetun hankkeen tavoitteena oli edistää ”tavallisten ihmisten” harjoittamaa historian tutkimista ja käyttää yliopistotutkijoiden osaamista sen tukena. Mitä kaikkea tämä tarkoitti muun muassa opintoaineistojen ja kurssien järjestämisen muodossa on oman tutkimuksensa aihe. Laamasen karonkan puheenvuorossa nostin esiin kysymyksen hankkeen lyhytkestoisuuden merkityksestä.

Aikalaistulkintani lähtökohtana oli ollut se näkemys, jonka olin 1970-luvulla sisäistänyt Työväen Sivistysliiton aktiivina. Kaksi vuosikymmentä myöhemmin olin nimittäin päätenyt käsi-

tykseen, ettei Suomessa enää ollut tilaa perinteiselle sivistystyölle. Sivistysjärjestöjen, työväen- ja kansalaisopistojen sekä täydennyskoulutuskeskusten tehtävänä oli keskittyä ammatillisten pätevyysien kehittämiseen. Tämä yhdeksänkymmentälukulainen näkökulma on mielestäni 2010-luvulla riittämätön.

Yhteiskunta tutkimusprosessissa

Tämän päivän maailmassa puolueiden holhouksesta vapaa kansalaistoiminta avaa mielestäni sivistystyötä tärkeemmän näkökulman tuohon lyhytkestoiseksi jääneeseen hankkeeseen. Näkemyseni muutos muistuttaa ensinnäkin siitä, että tarinat rakennetaan aina nykyisyydessä ja että niiden tuottamisessa on kysymys ”menneisyyden näkemisestä nykyisyyden ... kysymysten valossa”, kuten E.H. Carr asian ilmaisee.¹⁴

Näkemykseni muutos havainnollistaa myös Carrin ajatusta siitä, että ”historioitsijan päätehtävä ei ole kertoa asioita vaan suorittaa arvoituksia”.¹⁵ Arvottamisen väline taas on sen asiayhteyden valitseminen, jossa tutkimuskohdetta tarkastellaan. Näiden valintojen eli eri näkökulmien merkittävytydestä käyty keskustelu on edellä jo esittelemäni historian politiikan sisältönä.

Erilaiset näkökulmat tuottavat erilaisia kuvauksia tutkimuskohteesta, joita on punnittava niiden ”omilla ehdoilla”. Yhteinen arvioinnin kriteeri on kysymys siitä, tekeekö kuvaus oikeutta tutkimuskohteelle. Käytännössä on ensin ratkaistava näkökulman oikeutus eli voidaanko va-

12. Ks. Jorma Kalela, Ihmiset kirjoittavat oman historian. Paperiliiton historihanke. *Tiede & Edistys* 3 (1983); Jorma Kalela, Minnesforskning, oral history och historierörelsen. *Sociologisk Forskning* 20:3–4 (1984).

13. Paperiliiton historiahankkeesta ks. Jorma Kalela, *Näkökulmia tulevaisuuteen. Paperiliiton historia 1944–1986*. Paperiliitto 1986, 11–21; Jorma Kalela, Making History. The Historian and Uses of the Past. Teoksessa Hilda Kean & Paul Martin (toim.) *The Public History Reader*. Routledge 2013, 104–128.

14. Edvard Hallet Carr, *Mitä historia on*. Otava 1961, 22.

15. Ibidem.

litut kysymykset esittää kohteesta. Sitten on varmistettava, ettei kuvaus tee, muun kestäväenä pidetyn tiedon valossa, vääryyttä kohteelle.

Näkökulman eli tarkastelun kontekstin valinta ratkaisee sen, mihin tutkimuskohteen monista puolista historian rakentaja kiinnittää huomionsa.

Näkökulman valinnan tuottama historioiden sidonnaisuus rakentamisensa tilanteeseen osoittaa toisellakin tavoin, ettei menneen esityksiä ole mielekästä ajatella ”totuuksina” jostain ilmiöstä. Noiden esitysten eli tulkintojen lähtökohta muuttuu koko ajan ja siksi historioiden rakentaminen on päättymätön prosessi. Toisaalta suunnitellun työn sijoittaminen tuohon yhteiskunnalliseen prosessiin on hedelmällinen tutkimuksen lähtökohta.

Edellä esittelemäni oman näkökulman muuttuminen nosti esiin kysymyksen suomalaisen demokratian rappeutumisen etenemistä. Tuo prosessi oli 1990-luvulla vasta sillä tavoin alullaan, että itsenäisen kansalaistoiminnan välttämättömyyden nostaminen esiin olisi saattanut jopa olla ennen aikaista. Mutta voidaanko näin sanoa vielä seuraavan vuosikymmenen puolivälin tilanteesta, on vastauksen arvoinen kysymys. Omien tuolloisten (onneksi lukuisten) kirjoitusten erittely veisi vastaamista eteenpäin.¹⁶

Asian toinen puoli on, että tutkijan on järjestelmällisesti valvottava osallistumistaan historian politiikkaan. Vuoden 1972 *Historian tutkimusprosessi* -kirjassa korostin, että tiedon lajina historia edellyttää tutkijalta ”arviota yhteiskunnan tilasta ja omasta asemastaan siinä”.¹⁷ Neljäkymmentä vuotta myöhemmin ilmestyneessä *Making History* -teoksessa tämä ajatus on tämentynyt vaatimukseksi tunnistaa oma paikka ”historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessissa”.

Omat ja yhteiset tarinat

Demokratian elvyttämiseksi tarvittavaan kansalaistoimintaan saadaan hyödyllinen näkökulma siitä tilanteesta, jossa suomalaiset puolueet syn-

tyivät runsas sata vuotta sitten. Noiden puolueiden perustana olivat sellaiset kokemukset, joille oli ominaista tulolähteen ja elämäntavan riippuvuus toisistaan. Tällaisen, säädynmukaisen tai eri leireissä elämisen ja toimimisen rippeetkin katosivat Suomesta 1980-luvulla.

Nyky-Suomessa ei ole sellaisia toisistaan selkeästi erottuvia suuria yhteiskuntaryhmiä, joihin kansalainen voisi samastua. Muita rajoituksia kuin raha ei enää ole elämisen ja toimimisen muotojen valinnalle eli käytettävissä olevat ansiot ovat ottaneet sen paikan, mikä tulolähteen luonteella oli pääosan 1900-lukua. Julkisuus, jossa siis ei enää tehdä eroa tiedonvälityksen, propagandan ja kulutuksen ohjaamisen välillä, pyrkii myös saamaan kansalaiset uskomaan yhteiskunnan yksilöllistymiseen.

Yksilöllinen elämäntapa on ihanne, vaikka kaikilla on oltava oikeus pitää elämisen puitteet naapurin tasolla. Kulutuksella on keskeinen sija tässä ajatusmallissa ja yhteiskunnallisen oikeutuksen sille antaa kotimaisen kysynnän tärkeys talouskasvulle. Elämänmeno on tyystin toiseltaista kuin 1980-luvulla, jolloin kulutuspakosta keskusteltiin moraalisiin äänenpainoin. Kansalaisia ohjataan sisäistämään ajatus siitä, että heidän yksilöllinen kilpailukykynsä on koko maan kannalta (”meille”) yhtä tärkeä asia kuin kansakunnan kansainvälinen kilpailukyky.

Vaikka ”keskiluokkaa” tai ”työväkeä” ei siis enää ole 1900-luvun alkupuolen merkityksessä, ja vaikka ne eivät palaa, näitä ilmaisuja käytetään edelleen. Puhe on siis ennen muuta nostalgiaa, mutta se ilmentää toisaalta myös kaipuuta sellaisiin olosuhteisiin, joissa yhdessä toimimi-

16. Erityisen hedelmällinen kirjoitukseni on Jorma Kalela, Nollakuusi ja vasemmiston poliittiset arvot. Teoksessa Inkeri Ahvenisto & Kirsi Mäki (toim.) *Kansalaisvaikutaminen ajassa. Näkökulmia suomalaisen kansalaisvaikutamiseen suurlakosta 2000-luvulle*. Väki Voimakas 19. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2006, 271–299.

17. Jorma Kalela, *Historian tutkimusprosessi. Metodinen opas oman ajan historiaa tutkiville*. Gaudeamus 1972, 11.

nen ja vaikuttaminen oli luonnollinen asia. Juuri tällaista elämäntapaa tarvitaan demokratian päivittämiseen ja siihen antaa viitteitä historioiden rakentamisen logiikka.

Omien kokemusten järjestäminen ja arvioiminen on yksi historioiden tuottamisen monista lähtökohdista. Se on sekä tapa saada tietoa ja jäsentää omia elinolosuhteita että niiden kohentamiseen tähtäävien ajatusten lähtökohta. Tämän logiikan noudattamista voinee pitää useimpia ihmisiä yhdistävänä piirteenä; toisaalta oma historia lienee useimmille vain ylimalkainen kokonaisuus ja vain harvat ovat esittäneet sen edes itselleen.

Vaikka jokaisen ihmisen oma historia on ainutkertainen, hänen kokemuksensa eivät ole ainutkertaisia ja juuri tälle pohjalle ihmiset ovat rakentaneet yhteisiä historioita. Tällaiset menneen esitykset välittävät tietoa, jota sekä yhteisö että sen yksittäiset jäsenet tarvitsevat pyrkiesään hallitsemaan elinympäristöään. Vaikka yhteiset tarinat on tuotettu kollektiivisesti, niitä ei useinkaan ole rakennettu tietoisesti.¹⁸

Yhteisiin kokemuksiin perustuvat menneen esitykset on myös omaksuttu intuitiivisesti, sillä niitä ei ole useimmiten esitetty kokonaisuuksina. Argumenttini on, että yhteisten historioiden kehittäminen intuitiivisista näkemyksistä järjestelmällisesti eritellyksi tiedoksi auttaa historian perusuolteen vuoksi demokratian elvyttämisessä. Historioitahan tuotetaan siksi, että mennyttä pidetään nykytilanteen kannalta merkittävänä.

Kun yhteisö käy keskustelua siitä, mitkä asiat kuuluvat sen yhteiseen historiaan ja mistä syystä, se itse asiassa debatoi edessä olevasta toiminnastaan ja sen tavoitteista. Näin ajatellen yhteisten historioiden tietoinen rakentaminen on itsenäisen, puolueista riippumattoman kansalais-toiminnan valmistelua. Tällainen politiikka nou-

see ”alhaalta päin”, perustuu lähtökohtaisesti yhteisön jäsenten omiin, yhteisiin kokemuksiin.

Yhteisten historioiden tietoisesta rakentamisesta syntyvän politiikan tavoitteet nousevat ihmisten omista kokemuksista, mille nykypolitiikassa ei ole tilaa. Yksilöllisen ja kansallisen kilpailukyvyyn ensisijaisuutta korostavan ajattelutavan perustanahan on näkemys, jonka mukaan aineelliset arvot hallitsevat ihmisen elämää. Sen vastakohtana on ajatus, että ihmiset päättävät itse millainen elämä on elämisen arvoista.

Hallinnoksi kutistuvassa politiikassa näyttävät tehdyt ratkaisut ainoilta mahdollisilta, koska niiden perustuminen valintoihin kielletään. Poliitikot korostavatkin mielellään, etteivät arvot tai teoriat ole heidän lähtökohtanaan, ideologioista puhumattakaan. He vain tekevät puolueettomasti sen, mitä kylmät tosiasiat vaativat. Elämisen puitteiden parantamiseen tähtäävät tavoitteet ovat haihattelua eikä sellaisiin sitä paitsi ole varaa.

Yhteisten historioiden tietoisesta rakentamisesta nouseva kansalaistoiminta siihen sisältyvine tavoitteineen tuo esiin yhden demokratian perustavista ominaisuuksista eli yhteiskunnalle ominaisten erilaisuuksien tunnustamisen. Kun nämä erilaisuudet otetaan julkisen vallan toimenpiteiden perustaksi, politiikka on palautettu politiikkaan. Mutta samalla joudutaan myös arvioimaan uudelleen poliittisen järjestelmän perusteet. Ennen muuta on kysyttävä, mikä on puolueiden asema ”alhaalta nousevassa” politiikassa.

18. Yhteisistä historioista ks. Kalela 2012, 74–81. Olen myös pitänyt tästä teemasta kolme esitelmää Helsingin yliopistossa, joista ensimmäinen oli *Shared histories as an example of the black hole between disciplines, or how to approach people's experience of history*. *Agora for Interdisciplinary Debate* 10.12.2012.